

Siimsi: An Analysis of Semiotic Meaning for the Creation of a Visual Art Project

เชียมซี: การวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์เพื่อออกแบบ ผลงานสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์

Nawat Lertsawaengkit*

Phuvanart Rattanaungsikul

นวัต เลิศแสวงกิจ

ภูวนาท รัตนรังสิกุล

Faculty of Decorative Arts, Silpakorn University, Thailand

Corresponding author*

e-mail: lertsawaengkit_n@su.ac.th

Received 04-10-2021

Revised 14-02-2022

Accepted 04-03-2022

Abstract

This article is a cultural study in the field of Chinese-Thai rituals focusing on the Chinese ceremonial equipment widely known in Thailand as Siimsi (Chinese lottery-poetry) during a time when the inheritance of Chinese culture is affected by mass culture and globalization. This research employed an analysis of semiology through field data collection and interviews with experts, followed by the integration of the body of knowledge from the humanities to visual art design to study the semiotic art in ritual devices and to create a visual art form, "21241". The article aims to analyze the semiotic meaning of Siimsi. The research shows that when disregarding the strict, chaotic and complex rules of the rituals, the semiotic meaning of Siamsi, which reflects the essence and layers of perspective of people living in Chinese-Thai culture, is revealed. Such perspective includes 3 factors: supernatural beliefs, moral notions, and social structures, based on familial relationships built from a creative collision between man and nature.

Keywords: Siimsi, Chinese-Thai ritual, Chinese-Thai culture, visual art, contemporary art

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าเชิงวัฒนธรรมในปริบททางความเชื่อของพิธีกรรมจีน-ไทย เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมจีนชนิดหนึ่งที่รู้จักอย่างกว้างขวางในประเทศไทย คือ เชียมซี ในบรรยากาศแวดล้อมทางวัฒนธรรมจีนที่กำลังมีแนวโน้มผ่อนคลายความเคร่งครัดในการสืบทอดลงท่ามกลางอิทธิพลของกระแสวัฒนธรรมมวลชนในโลกโลกาภิวัตน์ งานวิจัยใช้การวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสัญวิทยาควบคู่กับการเก็บข้อมูลด้วยการลงพื้นที่ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และบูรณาการความรู้ทางมนุษยศาสตร์เข้ากับศิลปะการออกแบบ ทั้งนี้เพื่อศึกษาศิลปกรรมเชิงสัญลักษณ์ในอุปกรณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม และเพื่อใช้สร้างเนื้อหาของผลงานสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ "21241" โดยมุ่งอภิปรายถึงกระบวนการวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในเชียมซีเป็นสำคัญ จากการศึกษพบว่าเมื่อมองข้ามกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดวุ่นวายและซับซ้อนในพิธีกรรมจะพบความหมายทางสัญลักษณ์ในเชียมซีที่สะท้อนให้เห็นถึงแก่นและชั้นต่าง ๆ ของการแสดงโลกทัศน์และเจตคติของผู้คนในวัฒนธรรมจีน-ไทย อันประกอบขึ้นจากปัจจัย 3 ประการ คือ ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรม และโครงสร้างสังคมที่มีรากฐานจากความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวขนาดใหญ่ซึ่งเป็นองค์ประกอบของความสัมพันธ์ที่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่ปะทะสังสรรค์กันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

คำสำคัญ: เชียมซี พิธีกรรมจีน-ไทย วัฒนธรรมจีน-ไทย ทัศนศิลป์ ศิลปะร่วมสมัย

บทนำ

ในการศึกษาทางศิลปะ การศึกษาศิลปกรรมจากมิติทางวัฒนธรรมกำลังเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไปทั่วโลก โดยเฉพาะในโลกหลังสมัยใหม่ที่ค่านิยมสากลแบบตะวันตกที่เคยยึดถือกันอย่างเคร่งครัดกำลังถูกแทนที่ด้วยความเป็นท้องถิ่นที่ยอมรับในความแตกต่างและความหลากหลายในการแสดงออก ความหมายของศิลปะจึง ถูกตีความอย่างยืดหยุ่นโดยเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมต่างๆ ด้วยเหตุที่รูปแบบและคุณค่าของศิลปะในสังคมหนึ่งย่อมไม่อาจประเมินเปรียบเทียบกับศิลปะในอีกสังคมวัฒนธรรมหนึ่งในแง่คุณค่าและความงามได้ เพราะแนวคิดพื้นฐานของคุณค่าและความงามของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน มโนทัศน์เรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นกระแสความคิดหลักอันหนึ่งของโลกตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมา

ในระดับมหภาค มโนทัศน์นี้เป็นส่วนสำคัญของแนวคิด “ท้องถิ่นนิยม” ในการตอบโต้กระแสโลกาภิวัตน์และปรากฏการณ์วัฒนธรรมผูกขาดในการรณรงค์เพื่อปกป้องคุ้มครองวัฒนธรรมและผลประโยชน์ของชาติ ส่งเสริมและเชิดชูภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนสร้างความชอบธรรมให้กับกระแสชาตินิยมในเวทีโลก ในระดับจุลภาค กลุ่มหรือตัวแทนวัฒนธรรมภายในประเทศนำมาใช้เรียกร้องให้รัฐกำหนดนโยบายในการปกครอง นโยบายสาธารณะ และกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่น โดยยอมรับความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์ เพศสถานะ ซึ่งเป็นองค์ประกอบย่อยของสังคม ในสังคมหนึ่งไม่ว่าจะยุคสมัยใดย่อมประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลายชนชาติ หลายวัฒนธรรมและชนชั้น จนอาจกล่าวได้ว่า “ที่ใดมีสังคม ที่นั่นย่อมมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม” (Phadtharakoonwanid, 2009) การยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมแม้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเสมอภาคเท่าเทียม แต่ความหลากหลายดังกล่าวไม่ได้มีคำจำกัดความเพียงหนึ่งเดียว และสามารถแปรเปลี่ยนสภาพไปตามเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะโลกทัศน์แบบตะวันออกโบราณที่ศิลปะและพิธีกรรมได้สร้างจุดมุ่งหมายหรือประสบการณ์ ที่ทำหน้าที่สื่อสารและเป็นสื่อกลางการถ่ายทอดการประจักษ์แจ้งในสัจจะที่เหนือล้ำไปจากความเข้าใจของมนุษย์

“ศิลปะซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ที่เกิดจากสภาพแวดล้อมที่ปะทะสังสรรค์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเฉพาะทางวัตถุและเทคโนโลยีที่มีอยู่ในสังคมวัฒนธรรมแต่ละแห่ง จึงทำให้เราสามารถพิจารณาปัจจัยจากสภาพแวดล้อมกับรูปแบบของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น การมองศิลปะจากปัจจัยพื้นฐานเบื้องต้นทางนิเวศวิทยาที่มีต้นกำเนิดและที่มาแตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม อาจเป็นกุญแจไปสู่ ‘วิธีการมอง’ ที่อิงกับบริบททางวัฒนธรรม” (Santasombat, 1997) ข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับปัจจัยต่าง ๆ ที่แสดงนัยยะของการก่อโครงสร้างทางสังคม และมีความจำเป็นต่อศิลปินนักออกแบบสร้างสรรค์โดยเฉพาะกับผู้ที่ศึกษาทางศิลปะที่จะต้องพิจารณาถึงความสำคัญของต้นทุนทางวัฒนธรรมจากการค้นคว้าในทางมนุษยศาสตร์ ผู้เขียนจึงเรียบเรียงบทความนี้ขึ้นเพื่ออภิปรายวิธีการและแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานทางทัศนศิลป์ของผู้เขียนซึ่งมีชื่อผลงานว่า “21241” ผลงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง “การศึกษาอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรมจีน-ไทย สูการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะแนวเกมิฟิเคชัน” โดยตั้งโจทย์ในการออกแบบจากบรรยากาศแวดล้อมทางวัฒนธรรมจีนที่กำลังมีแนวโน้มผ่อนคลายความเคร่งครัดในการสืบทอดลงท่ามกลางอิทธิพลของกระแสวัฒนธรรมมวลชนในโลกโลกาภิวัตน์ ผู้เขียนวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางสัญวิทยา ร่วมกับการเก็บข้อมูลด้วยการลงพื้นที่การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และบูรณาการความรู้ทางมนุษยศาสตร์เข้ากับศิลปะการออกแบบเพื่อศึกษาศิลปกรรมเชิงสัญลักษณ์ในอุปกรณ์ที่ปรากฏในพิธีกรรม เพื่อให้การเรียนรู้ด้วยศิลปะจากการศึกษาเชิงวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยวิธีการทางสุนทรียศาสตร์และขยายขอบข่ายวัฒนธรรมไปสู่เรื่องการออกแบบและไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ในชีวิตประจำวันของมนุษย์

อนึ่ง บทความนี้ผู้เขียนจึงเรียบเรียงขึ้นโดยมุ่งอภิปรายถึงกระบวนการวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในเชิงมิมิที่สำคัญ โดยผู้เขียนได้เรียบเรียงเนื้อหาส่วนที่อภิปรายเกี่ยวข้องกับผลงานและกระบวนการสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ไว้ก่อนแล้ว ดังที่ปรากฏในบทความเรื่อง ศิลปะสื่อสมัยใหม่และกระบวนการเกมิฟิเคชันจากความเปลี่ยนแปลงในทัศนวัฒนธรรมจีน-ไทย ในผลงาน 21241¹ (Lertsawaengkit, 2021)

¹ Lertsawaengkit, Nawat. (2021) “21241” Newmedia art and gamification on the change of Chinese - Thai cultural concept. Silpakorn university journal. Vol. 14(6): 14-29.

Figure 1 ภาพผลงาน "21241" (Source: Lertsawaengkit)

บรรยากาศแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ท่ามกลางกระแสตะวันออกนิยมที่แพร่สะพัดไปทั่วโลก วัฒนธรรมจีนมักถูกหยิบมาใช้สร้างสรรค์เป็นศิลปกรรมตลอดจนสินค้าและบริการทางวัฒนธรรมนานาประเภททั้งโดยคนตะวันตกและตะวันออกอยู่เสมอด้วยรูปร่าง สี สัน รูปแบบ และสัญลักษณ์ที่มีเสน่ห์โดดเด่น ในประเทศไทยอิทธิพลของวัฒนธรรมจีนเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เนื่องจากการติดต่อกับจีนและมีคนจีนอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยหลายระลอกมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบัน โดยมีระลอกสำคัญในช่วงศตวรรษที่ 18 เมื่อประเทศจีนประสบกับภัยธรรมชาติ ปัญหาเศรษฐกิจ และสงครามเพื่อล่าอาณานิคม มีคนจีนอพยพเข้ามาสู่ประเทศไทยเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้มีประชากรเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมีจำนวนมากที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนจีนเหล่านี้ นอกจากอพยพเข้ามาค้าขายสินค้า และ แรงงาน หรือรับราชการแล้วยังนำเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประเทศตนติดตัวมาด้วย โดยเฉพาะหลังการปฏิวัติวัฒนธรรมของเหมาเจ๋อตงซึ่งส่งผลให้พิธีกรรม ศิลปกรรม และ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับโลกทัศน์แบบจีนโบราณหลาย ๆ อย่างสูญหายไปจากแผ่นดินจีน กระนั้นกิจกรรมทางวัฒนธรรมเหล่านี้สามารถพบได้ทั่วไปในประเทศไทย แม้จะเกิดการผสมผสานข้ามสายพันธุ์ทางวัฒนธรรมตามกาลเวลากลายเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมแบบผสมผสาน (hybridity) กับความเชื่ออย่างไทยจนมีรูปแบบทางวัฒนธรรมที่แม้จะมีรายละเอียดแตกต่างจากรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมบ้าง แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าของปรัชญาความเชื่อที่สืบทอดมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ซึ่งแฝงอยู่ในกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่ถูกสืบสานไว้ โดยครอบครัวคนจีนโพ้นทะเล แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าในบรรดาลูกหลานคนเชื้อสายจีนที่เราพบเห็นในปัจจุบันมีน้อยคนที่จะรู้เรื่องราวภูมิหลังของพิธีกรรมจีนซึ่งเป็นต้นธารความคิดและปัจจัยสำคัญในการออกแบบสร้างสรรค์หลายแขนง

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่าลักษณะความเชื่อของชาวจีนในสังคมไทยมีลักษณะพิเศษในการสังเคราะห์ (Synthetism) โดยพื้นฐานแล้วความเชื่อของชาวจีนมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา การบูชาบรรพบุรุษ ลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า และการนับถือเทพเจ้าเข้าด้วยกัน ทำให้ยึดหยุ่นต่อการปรับตัวเข้ากับแนวความคิดหรือความเชื่อใหม่ๆ กล่าวคือชาวจีนยินดีปฏิบัติตนตามความเชื่อท้องถิ่น หากพวกเขาพิจารณาแล้วพบว่าการปฏิบัตินั้นไม่ได้เสียหายอะไร แต่ก่อให้เกิดผลดีด้านใดด้านหนึ่งพร้อมกันกับการดำรงความเชื่อและสืบทอดพิธีกรรมของตน อย่างไรก็ตามเมื่อสังคมแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปย่อมเกิดอุปสรรคในการสืบทอดความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรม โดยเฉพาะในกลุ่มคนไทยเชื้อสายจีนที่เกิดและเติบโตในประเทศไทย มีงานวิจัยหลายชิ้นชี้ว่าการสืบทอดวัฒนธรรมจีนโดยเฉพาะในรุ่นลูกหลานเป็นไปอย่างผิวเผิน และไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในประเพณี เทศกาล และความเชื่อทางศาสนาเช่นบรรพบุรุษ เนื่องจากเมื่อเข้าเรียนในโรงเรียนไทยและสัมผัสสิ่งแวดล้อมแบบไทยในสังคมภายนอก ลูกหลานคนจีนเหล่านี้จึงมีประสบการณ์และโลกทัศน์ที่แตกต่างไปจากบรรพชนของตน “แม้จะได้รับการอบรมสั่งสอนในชุมชนจีนจำลองอย่างเข้มงวดเพียงใดก็หนีไม่พ้นอิทธิพลของวัฒนธรรมพื้นเมืองที่เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงไม่อาจมีโลกทัศน์ร่วมกับพ่อแม่และบรรพบุรุษของตนได้ และยังมีโอกาสพบปะประสบการณ์ภายนอกชุมชนมากเท่าไร ก็จะมีแนวโน้มเอนเอียงสู่สังคมใหญ่มากขึ้น ประสบการณ์และโลกทัศน์ของรุ่นพ่อแม่บรรพบุรุษจึงไม่อาจถ่ายทอดมาสู่รุ่นลูกหลานได้อย่างสมบูรณ์ กระบวนการนี้เกิดขึ้นร่วมกับการขยายตัวของสังคม จนเปลี่ยนลูกหลานคนจีนโพ้นทะเลมาเป็นลูกหลานคนไทย

เชื้อสายจีนในที่สุด" (Suksamran, 1987) เมื่อการสืบทอดกิจกรรมทางวัฒนธรรมระหว่างรุ่นไม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ จึงส่งผลให้การปฏิบัติมุ่งทำตามธรรมเนียมที่เคยทำกันมา โดยการสืบทอดรูปแบบทางกายภาพ (form) มากกว่าการส่งต่อความคิด ความเชื่อ ความหมาย และการเข้าถึงความรู้ของประเพณีอย่างแท้จริง การสืบทอดจึงค่อยๆ ปลายความเคร่งครัดลงในแต่ละรุ่น จนเหลือปฏิบัติอย่างผิวเผินเพียงไม่กี่พิธีกรรม เมื่อผนวกกับปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ทำให้เกิดการสลายตัวทางอัตลักษณ์วัฒนธรรมของสังคมชาติพันธุ์จีน-ไทย อันเป็นเครื่องแสดงอุดมการณ์ชีวิต ความเชื่อมโยงของ ความคิด-ความเชื่อ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์หรือมีอำนาจในการกำหนดและควบคุมชีวิตของมนุษย์ นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องมือในการสร้างความสามัคคีที่กำเนิดพลังทางสังคมอันเป็นอำนาจต่อรองในการปะทะหรือโต้ตอบ กับสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมภายนอก

กระนั้นสังคมไทยซึ่งครอบครองพื้นที่ทางวัฒนธรรมส่วนมากก็ให้การยอมรับวัฒนธรรมจีนในฐานะหนึ่งของสังคม รวมถึงรับเอากิจกรรมบางอย่างในวัฒนธรรมแบบจีนมาปฏิบัติอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะเมื่อการท่องเที่ยวเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจของประเทศไทยซึ่งสินค้าและบริการทางวัฒนธรรมเป็นแรงดึงดูดสำคัญในตลาดการท่องเที่ยวในประเทศ แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์² เป็นส่วนสำคัญที่ส่งเสริมให้วัฒนธรรมแบบจีนซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและศิลปกรรมในแหล่งชุมชนจีนต่างๆ ได้รับการสนับสนุนและประชาสัมพันธ์โดยหน่วยงานภาครัฐ ส่งผลให้เกิดสินค้าและบริการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบจีนหลากหลายรูปแบบ เช่น ชองอั่งเปาแบบสมมติเพื่อสมนาคุณลูกค้าด้วยโปรโมชันหรือสิทธิพิเศษต่าง ๆ ในวันตรุษจีน ผลิตภัณฑ์ประเภทอาหารและเครื่องปรุงสำเร็จรูปในช่วงเทศกาลกินเจ การเลี้ยงเซียมซีในกิจกรรมส่งเสริมการขาย เกมโชว์ และเว็บไซต์หรือแอปพลิเคชันดูดวงออนไลน์ เป็นต้น

เซียมซีในแง่มุมทางสัญวิทยา

เซียมซีที่พบในประเทศไทยเป็นตัวอย่างสำคัญของทางวัฒนธรรมแบบจีนที่ปรับและคลี่คลายผ่านกระบวนการผสมผสาน กลืนกลายระหว่างจีนและไทย แต่เดิมเซียมซีเป็นกิจกรรมประเภทเสี่ยงทายที่รับเอามาจากจีน โดยคำว่า "เซียมซี" มาจากภาษาจีนสองคำ คือ "เซียม" ที่แปลว่าไม้เท้าหรือแผ่นไม้ขนาดเล็ก และ "ซี" ซึ่งหมายถึงโคลงขนาดสั้น เมื่อรวมกันหมายถึง โคลงกลอนจากไม้เท้าหรือแผ่นไม้ขนาดเล็ก การเสี่ยงเซียมซีประกอบด้วยอุปกรณ์อย่างน้อย 5 ชิ้น คือ กระบอกเซียมซี แท่งไม้เท้า ซึ่งระบุหลายเลข แผ่นไม้หรือแผ่นกระดาษซึ่งระบุโคลงคำทำนาย เทวรูปหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่สักการะ และไม้พายหรือไม้ประกะหนึ่งคู่ การเสี่ยงเซียมซีทำได้โดยการเขย่ากระบอกซึ่งบรรจุไม้เซียมซีเอาไว้จนไม้เท้าหล่นลงมาจากกระบอกแท่งหนึ่ง โดยหมายเลขที่ระบุบนไม้เท้าที่หล่นลงมานั้นจะแสดงให้เห็นว่าตรงกับลำดับโคลงใดบนแผ่นไม้หรือกระดาษ เมื่อได้มาแล้วจึงนำไม้พายมาเสี่ยงต่อโดยการประกอบเข้าด้วยกันแล้วอธิษฐานก่อนปล่อยไม้พายตกลงพื้นเพื่อดูผลว่าคำทำนายที่ได้มาจะเป็นจริงหรือไม่ การเสี่ยงทายหมายเลขโคลงกลอนนี้ แม้ไม่ได้เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบกิจวัตรอย่างการไหว้เจ้าหรือไหว้บรรพบุรุษ แต่เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพิ่มเติมภายหลังจากการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ อยู่เป็นนิจ ด้วยหวังว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นจะบันดาล โชคลาภและวาสนามาให้ ประกอบกับประเทศไทยมีค่านิยมกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่เป็นทุนเดิม การเสี่ยงเซียมซีจึงได้รับการยอมรับในหมู่คนไทยโดยง่าย ในระยะแรกเนื้อหาคำทำนายจะเขียนโคลงด้วยภาษาจีน ต่อมาการเสี่ยงเซียมซีได้รับความนิยมมากขึ้นตามลำดับทำให้เซียมซีซึ่งเคยปรากฏในศาลเจ้าช่ายผิงพื้นที่มาสุ่ววัดไทยและอาศรมบูชาต่างๆ และมีการแปลคำทำนาย

² John Hawkins เสนอแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative economy) ไว้ว่า ขอบข่ายของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ทำให้สามารถก้าวข้ามเรื่องเศรษฐกิจไปสู่เรื่องการออกแบบ และไปสู่ทุกกิจกรรมของมนุษย์ ช่วยยกระดับและช่วยเพิ่มมูลค่าให้กับภาคเศรษฐกิจโดยใช้อุตสาหกรรมสร้างสรรค์ ในการเพิ่มมูลค่าให้กับผลิตภัณฑ์ของภาคการผลิตและภาคบริการต่าง ๆ ความสำเร็จในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในหลายๆ ประเทศทั่วโลก ในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมาโดยเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนสามารถเปลี่ยนแปลงสังคมได้ด้วยพลังของแนวคิดเชิงสร้างสรรค์ เช่น นโยบายส่งเสริมวัฒนธรรมสมัยนิยมเกาหลีในต่างประเทศโดยกระทรวงวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีใต้ จนกลายเป็นคลื่นวัฒนธรรมเกาหลีในช่วงปี พ.ศ. 2533 (1990s), นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศสหราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2541 ที่หันไปเน้นเรื่องการสร้างสรรคเพื่อสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจและพัฒนาวัฒนธรรม (Paolo Mercado, 2017) และนโยบายที่มุ่งเน้นการสร้างระบบนิเวศเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy Ecosystem) ของประเทศอินโดนีเซียในปี พ.ศ. 2559 (Mitpakdee, 2019)

ในใบเซียมซีเป็นภาษาไทยโดยยังคงข้อความภาษาจีนเอาไว้ ต่อมาหลายสำนักจึงมีการเพิ่มเนื้อหาที่ระบุถึงความเชื่อทางพุทธศาสนา “แบบไทย” ลงไปในใบเซียมซี

ปัจจุบันการเสี่ยงเซียมซียังคงเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมแม้นในหมู่คนไทยที่ไม่มีเชื้อสายจีน ใบเซียมซีที่ประพันธ์ด้วยฉันทลักษณ์ร้อยกรองแบบไทยโดยไม่มีตัวอักษรจีนจึงปรากฏอย่างแพร่หลาย และสามารถพบเห็นการเสี่ยงเซียมซีได้แม้นอกพื้นที่ทางศาสนา เช่น อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ดูดวง และเกม ตลอดจนกิจกรรมส่งเสริมการขายในห้างสรรพสินค้า ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเซียมซีได้ก้าวข้ามภาพลักษณ์ของพิธีกรรมศาสนาเข้าสู่สถานะของสัญลักษณ์ (symbol) ที่เป็นตัวแทนของสามัญทัศน์หรือภาพเหมารวม (stereotype)³ ของวัฒนธรรมจีน ในฐานะส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมกระแสนิยม (pop culture) แบบไทย ซึ่งนิยมรูปลักษณ์ (form) มากกว่ามุ่งศึกษาความหมายของ สัญลักษณ์ และ กระบวนความคิดภายใต้พิธีกรรมที่เป็นตัวแทนโลกทัศน์ ปรัชญา และความเชื่อแบบจีน

Figure 2 เซียมซีสำหรับสั่งอาหาร
(Source: Chaoying Ra Phan Sel, 2017)

Figure 3 เซียมซีในกิจกรรมส่งเสริมการขาย
(Source: Lertsawaengkit)

Figure 4 เซียมซีในเว็บไซต์หวยออนไลน์ (Source : Lertsawaengkit)

สัญลักษณ์ (Symbol) ทำหน้าที่เป็นร่องรอยและเป็นตัวแทน (Represent) ที่ช่วยให้สังเกตเห็นความหมายของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงศิลปะ ในมุมมองทางสัญลักษณ์⁴ แม้ว่าสัญลักษณ์นั้นไม่จำเป็นจะต้องมีรูปลักษณ์ที่ชัดเจน

³ คำว่า 'Stereotype' ในภาษาอังกฤษ มีรากฐานมาจากภาษากรีกว่า 'Stereos' ที่แปลว่าของแข็ง รูปธรรม หรือสมบูรณ์ และ 'Typos' ที่แปลว่ารูปแบบ ในครั้งแรกคำว่า Stereotype ใช้เรียกแผ่นโลหะสำหรับใช้ในงานพิมพ์ซึ่งสามารถทำให้เกิดงานพิมพ์ที่เหมือนกันได้ทุกประการ ต่อมาเมื่อนำมาใช้กับคนจึงเป็นการใช้สื่อถึงกลุ่มคนที่มีลักษณะเดียวกันหรือมีพฤติกรรมที่คล้ายกัน โดยมักเป็นการตัดสินบนฐานของชนชาติหรือเพศ เช่น คนที่มีเพศเดียวกันก็จะมีลักษณะหรือพฤติกรรมแบบเดียวกัน (Schneider, 2004)

⁴ สัญลักษณ์เป็นวิธีการหรือแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาค้นหาความหมายของปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมซึ่งรวมถึงศิลปะ แนวคิดนี้ถูกบุกเบิกแล้วพัฒนาโดยนักภาษาศาสตร์และนักปรัชญาหลังโครงสร้างนิยม เช่น แฟร้งค์ เจค โซซูร์, โรลอง บาร์ต, มาร์ค แตริตา และ ชาร์ล เพียร์ส โดยศึกษาร่องรอยที่อ้างอิงกับบริบททางวัฒนธรรม สัญลักษณ์มักถูกนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์สาระสำคัญบางประการซึ่งบางครั้งไม่ถูกกล่าวถึงอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เพื่อเข้าถึงความหมายของสัญลักษณ์ โดยการแปลความหมายและพลังการสื่อสารจากรูปลักษณ์ในปรากฏการณ์สู่สัจจะหรือสัมผัสที่ลึกซึ้งเชิงจิตวิญญาณ (Santitayawong, 2012)

แต่อย่างไรก็ตามสัญลักษณ์นั้นจะต้องมีรูปลักษณะมาเกี่ยวข้องด้วยเสมอ เมื่อพิจารณาจากแนวคิดของบาร์ตสัญลักษณ์จึงหมายถึงสัญลักษณ์ (sign) + รูปลักษณะที่มองเห็นได้ และทำหน้าที่เหมือนสะพานทางปัญญา ที่เชื่อมสิ่งที่เรามองเห็นกับสิ่งที่เรามองไม่เห็น เชื่อมสิ่งที่อธิบายได้และสิ่งที่อธิบายไม่ได้ที่อยู่เหนือประสบการณ์ของมนุษย์ และยืนยันว่ามีความจริงในระดับต่าง ๆ ในภาพรวมเชื่อมโยงกันเป็นตัวแทนความเชื่อเกี่ยวกับแนวคิดการเคารพบูชาธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภท “เทพ” และ “เจ้าที่” ที่เป็นตัวแทนของอำนาจที่เหนือกว่าและสามารถควบคุมชะตาความเป็นไปของมนุษย์ สามารถบันดาลสิ่งดีงาม หรือปัดเป่าสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ออกไปจากชีวิตตนและครอบครัว ซึ่งหลอมให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในอำนาจที่เหนือล้ำกว่ามนุษย์ แต่ไม่หวั่นกลัวสิ่งเร้นลับ “ศาสนาในมุมมองของชาวจีนจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับการนิยามศาสนาในทัศนะของ Emile Durkheim ที่แยกแยะความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และความชั่วร้าย (Profane) ออกจากกันอย่างชัดเจน” (Santasombat, 1997) ในทางกลับกันโคลงข้อความที่ปรากฏในใบเขียนซีแสดงแนวคิดแบบปรัชญาลัทธิขงจื๊อซึ่งยึดหลักคุณธรรม ผสมผสานกับแนวคิดเรื่องความดีของพระพุทธศาสนาและศาสนาเต๋า ซึ่งชี้ว่าการประกอบพิธีของชาวจีนสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาในพลังเหนือธรรมชาติ ในขณะที่บรรทัดฐานความดีงามและความถูกต้องของสังคมยังคงถูกสะท้อนให้เห็น ทำให้พิธีกรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกลายเป็นพลังที่สร้างสำนึกร่วมของคนในสังคมด้วยการมอบสัจธรรมให้แก่ชีวิตในฐานะสัญลักษณ์ที่ชี้ให้เห็นแนวทางจิตใจทั้งในยามมีและยามยาก ซึ่งชี้ว่าการประกอบพิธีของชาวจีนสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาในพลังเหนือธรรมชาติ รวมทั้งสะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ชีวิตและกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ในสังคมที่เป็นที่มาของระบบความเชื่อและจารีต เช่น ข้อคิดเรื่องคุณธรรมหรือ ระบบโครงสร้างครอบครัวและคติการนับถือบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตแบบจีนผ่านระบบสังคมเครือญาติที่เป็นพื้นฐานการก่อโครงสร้างสังคมและอุดมการณ์ชีวิตอันเป็นลักษณะเด่นของวัฒนธรรมจีนที่แตกต่างจากสังคมตะวันตก

การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ในระบบความเชื่อ: แก่นความคิด-ความเชื่อ และ โลกทัศน์ในเขียนซี

การศึกษาเรื่องของวัฒนธรรมทางมานุษยวิทยาโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับระบบของความเชื่อ มีแนวทางพิจารณา 3 ส่วน ซึ่งสัมพันธ์เชื่อมกันอย่างน่าสนใจ คือ

1. มุขปาฐะ มักถ่ายทอดจากคำบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ตำนานปรัมปราหรือเรื่องเล่า
2. ประเพณีพิธีกรรม หรือกิจกรรมหรือการเล่นที่เสริมเรื่องเล่า
3. รูปสัญลักษณ์ อันเป็นวัตถุหรือสื่อสัมผัส รูป รส กลิ่น เสียง เพื่อต่อยอดความศักดิ์สิทธิ์นำเลื่อมใส พิธีกรรม และสัญลักษณ์ ล้วนถูกเชื่อมโยงกันด้วยองค์ประกอบของมุขปาฐะ

Diagram 1 แผนผังแสดงความเชื่อมโยงระหว่างสัญลักษณ์ในระบบความเชื่อ

สู่การตีความความหมายทางวัฒนธรรมตามกรอบทฤษฎีของโรลง บาร์ต

สำหรับส่วนมุขปาฐะ ในบทความนี้ผู้เขียนเลือกนำใบเขียนซีจากศาลเจ้าพ่อเสือและมูลนิธิร่วมกตัญญู (เขียนซีศาลเจ้าพ่อปู่) ซึ่งเขียนขึ้นด้วยโคลงภาษาจีนปรากฏร่วมกันกับเนื้อหาที่ถูกแปลเป็นภาษาไทยวิเคราะห์รูปแบบและประเภทของเนื้อหาที่ปรากฏ มีจำนวนทั้งสิ้น 32 ใบ โดยสามารถจำแนกเนื้อหาออกเป็น 9 ประเภท ได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวกับการประสพโชควาสนา เนื้อหาที่เกี่ยวกับทรัพย์สินและการค้า เนื้อหาที่เกี่ยวกับความรักและคู่ครอง เนื้อหาที่เกี่ยวกับการทำบุญและคติความ เนื้อหาที่เกี่ยวกับชื่อเสียง เนื้อหาที่เกี่ยวกับการเดินทาง เนื้อหาที่เกี่ยวกับสุขภาพ เนื้อหาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับครอบครัว และเนื้อหาที่แนะนำเกี่ยวกับการทำบุญกุศล โดยแต่ละประเภทสามารถตีความเนื้อหาจากรูปแบบดั้งเดิมของคำทำนายได้ 3 รูปแบบ คือ ดีความแล้วได้ผลเป็นเรื่องดี ดีความแล้วได้ผลเป็นเรื่องร้าย และ ดีความแล้วได้ผลเป็นกลางไม่มีไม่ร้าย ทั้งนี้เนื้อหาของโคลง

ในไบเซียมซีมักมีเนื้อหาที่ไม่ชัดเจนและต้องอาศัยการตีความเพราะมีนัยทางความเชื่อว่าอนาคตนั้นเป็นลิขิตสวรรค์ซึ่งไม่อาจเปิดเผยได้โดยตรง ผู้เขียนโคลงจึงมักใช้วิธีหยาบยบบางส่วนของเรื่องเล่า นิทาน ปรัมปรา วรรณกรรม และสัญลักษณ์จากปกรณัมจีน มาอ้างอิงร่วมกับลักษณะของสำนวนประเภทคติสอนใจ

Figure 6 ไบเซียมซี ซึ่งมีเนื้อหาในลักษณะต่างๆ (Source : Lertsawaengkit)

Figure 7 แผนภาพแสดงผลการวิเคราะห์เนื้อหาในไบเซียมซีทั้ง 9 ประเภท

ในส่วนพิธีกรรม ฟรีนา บรูมฟิลด์ ระบุเกี่ยวกับความเชื่อในการนับถือเจ้า ผี วิญญาณของชาวจีนว่า “แม้ชาวจีนทั่วไปจะนับถือขงจื้อเป็นอย่างมาก แต่สำหรับคนธรรมดาสามัญเขาเชื่อเรื่องผีสิงและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากกว่า โดยไม่แยกแยะสิ่งไหนจริงออกจากเรื่องของความจริงเพราะการดำเนินชีวิตประจำวันของพวกเขาเกี่ยวข้องกับสิ่งลึกลับที่มองไม่เห็น” (Maytheekriengkrai, 2016) โดยเฉพาะเจ้า และวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งชาวจีนเชื่อว่า “เจ้า” นั้นจะช่วยคุ้มครองไม่ให้สิ่งชั่วร้ายมากล้ำกราย เมื่อพิจารณาต่อไป กิจกรรมการเสี่ยงเซียมซีซึ่งเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยกระบวนการโต้ตอบระหว่างความเชื่อมันส์ศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับผู้เสี่ยงซึ่งอยู่ในสถานการณ์ที่ต้องการหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจโดยเฉพาะในยามที่เกิดความคับข้องและความวิตกกังวลต่ออนาคต การปฏิบัติวัตรพิธีกรรมจึงสร้างรอยประทับเสี่ยงซึ่งเป็นดรรชนี (Indexical) ของร่องรอยที่เชื่อมโยงไปสู่ประสบการณ์ผ่านเสี่ยงและสัมผัสที่เกิดจากการเขย่ากระบอกเซียมซี เป็นตัวแทนของอำนาจที่เหนือกว่าและสามารถควบคุมชะตาความเป็นไปของมนุษย์ ขณะที่ความเป็นบุคคลของผู้เสี่ยงเซียมซีอยู่ในสภาวะที่ ไร้ความสามารถในการควบคุมสถานการณ์ และไม่สามารถคาดการณ์ผลหรือเลือกหมายเลขของไบเซียมซีเองได้

ด้านรูปสัญลักษณ์ในพิธีกรรมจีน นอกจากปรากฏขึ้นในลักษณะของรูปทรงที่อ้างอิงหรือเน้นย้ำคติและแนวคิดทางความเชื่อแล้ว ยังปรากฏในฐานะวัตถุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมซึ่งมีหลายประเภท โดยแต่ละพิธีกรรมอาจมีอุปกรณ์ที่เหมือนและแตกต่างกันออกไปในแต่ละกิจกรรมหรือพิธีกรรม ในขณะที่อุปกรณ์ชิ้นหนึ่งถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในทุก ๆ กิจกรรม อุปกรณ์บางชิ้นกลับปรากฏในรูปลักษณะเฉพาะกิจสำหรับบางพิธีกรรมเท่านั้น เรือนแก้ว ภัทธานุประวัติ อธิบายถึง ความหมายในสัญลักษณ์ทางศาสนาของชาวจีนว่า สัญลักษณ์ในพิธีกรรมบางอย่างของจีนอธิบายได้ ในขณะที่บางอย่างไม่สามารถอธิบายได้ แต่ทั้งหลายสามารถแสดงให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกของชาวจีนผ่านกิจกรรมในพิธีหรือเทศกาลต่าง ๆ มักมีที่มาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าและปรัมปรา โดยมากมีแบบแผนในการปฏิบัติและคติที่เกี่ยวข้องกับรูปลักษณ์ ตลอดจนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์และสัญลักษณ์ แต่บางครั้งสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสม ทั้งนี้อุปกรณ์และสัญลักษณ์บางอย่างก็ปรากฏคติในลักษณะที่เป็นข้อห้ามที่เคร่งครัด เช่น สีดำ ซึ่งถือเป็นตัวแทนความอัปมงคล เป็นที่รับรู้โดยทั่วไปว่าเป็นสีต้องห้ามในงานมงคลทุกชนิดเป็นต้น (Pattranupravat, 2015)

Figure 8 การเซ่นยากระบอกเซียมซี
(Source: :40plus, 2017)

Figure 9 การเซ่นยากระบอกเซียมซีจำลองในผลงาน
(Source : Lertsawaengkit)

เมื่อพิจารณาความเกี่ยวพันขององค์ประกอบทั้งสามทำให้สามารถมองเห็น แก่นหรือความหมายเบื้องต้นของความคิดความเชื่อ ตลอดจนโลกทัศน์และมุมมองต่อชีวิต เช่นเดียวกับชีวิตประจำวันในวัฒนธรรมจีน และเป็นส่วนสำคัญในการก่อโครงสร้างทางสังคม ผู้เขียนวิเคราะห์ความหมายเชิงสัญลักษณ์ในระบบความเชื่อ และ มุขปาฐะ ในเซียมซี พบแก่นหรือความหมายเบื้องต้นของสัญลักษณ์ในเซียมซีซึ่งจำแนกได้ 3 ประการ ได้แก่

Diagram 2 แผนภาพแสดงองค์ประกอบของระบบความเชื่อในเซียมซี

1. โครงสร้างสังคม และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว

โคลงคำทำนายในใบเชิยมชีส่วนมากมักอ้างอิงกับภาษิตจีน ซึ่งอ้างอิงบางส่วนของเรื่องเล่า นิทาน ปรัมปราโบราณ วรรณกรรมท้องถิ่น และสัญลักษณ์จากปกรณัมจีน ซึ่งต้องอาศัยความรู้ด้านอักษรศาสตร์ในการตีความ เปิดโอกาสให้เกิดการถ่ายทอดความรู้สึกระหว่างสมาชิกในครอบครัวและอาวุโส สังคมเครือญาติในครัวจีนมีลักษณะเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ ประกอบด้วยสมาชิกจำนวนมาก มีความแตกต่างทางเพศ วัย สถานะ และหน้าที่ ซึ่งพิธีกรรมและเทศกาลต่าง ๆ มีบทบาทในการเชื่อมโยงสมาชิกในครอบครัวให้เกิดการจัดระเบียบโครงสร้างผ่านการถ่ายทอดวัตรปฏิบัติในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งต้องมีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ สำเนียงร่วมดังกล่าวอำนวยให้เกิดการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวใหม่และกระชับสัมพันธ์ในหมู่สมาชิกเก่า การปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกนี้เป็นกระบวนการสร้างพลังทางสังคมผ่านกิจกรรมผ่านกิจกรรมทางความเชื่อที่มีร่วมกัน

2. แนวคิดเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ

“แนวคิดของ Clifford Geertz อธิบายว่า ศาสนาคือระบบสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายแก่สิ่งต่าง ๆ รอบตัว มีพลังอำนาจ สร้างศรัทธา อธิบายประสบการณ์ในลักษณะที่สอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกของคน และเป็นที่ยอมรับกันว่าจริง” (Pattranupravat, 2015) เมื่อพิจารณาพื้นฐานความเชื่อที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา การนับถือธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องชีวิตหลังความตาย การนับถือเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และพลังของสิ่งเหนือธรรมชาติที่สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ทั้งดีและร้ายแก่ตน เป็นการแสดงถึงเจตจำนงให้พระเจ้าซึ่งมีอำนาจคุ้มครองและตอบสนองความต้องการต่าง ๆ เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ทางศาสนาที่ใช้ยึดเหนี่ยวจิตใจ

3. แนวคิดเรื่องคุณธรรม

นอกเหนือไปจากการนับถือเทพเจ้าและธรรมชาติแล้ว ลักษณะที่โดดเด่นในวัฒนธรรมจีนคือแนวคิดเรื่องคุณธรรม 8 ประการ ตามปรัชญาลัทธิขงจื๊อ ได้แก่ กตัญญู รักชาติ จงรักภักดี มีวาจาสัตย์ มารยาทดี ซื่อสัตย์ บริสุทธิ์ และละเอียดอ่อนต่อความชั่ว เพื่อเป็น “วิญญูชน” หรือมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นอุดมการณ์สำคัญในชีวิตของชนจีน และเป็นคุณสมบัติที่สังคมชาวจีนให้ความสำคัญ

คุณธรรมข้อสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการดำเนินชีวิตของชาวจีนคือความกตัญญู ซึ่งถือเป็นสุดยอดแห่งคุณธรรมทั้งปวง โดยเฉพาะความกตัญญูต่อบิดามารดา บุพการี และบรรพชน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏให้เห็นในพิธีกรรมการไหว้ต่าง ๆ ความกตัญญูอาจนับได้ว่าเป็นคุณธรรมข้อที่โดดเด่นที่สุดข้อหนึ่งในคตินิยมของชาวจีน คำสอนลัทธิขงจื๊อ กล่าวว่า ความกตัญญูต่อนั้น ย่อมเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมทั้งปวง และเป็นแหล่งที่มาของอารยธรรมทั้งหลาย ความกตัญญูในบริบทของสังคมจีนมีหลายระดับ ตั้งแต่กตัญญูต่อบิดามารดา มีนัยสำคัญ 5 ประการคือ ให้ความเคารพ เลี้ยงดูเมื่อมีชีวิต ดูแลเมื่อเจ็บป่วย โศกเศร้าเมื่อจากไป และทำพิธีศพให้ครบคลุมไปถึงการกตัญญูต่อชาติบ้านเมือง ผู้ปกครอง ผู้คนรอบข้าง ตลอดจนชนธรรมชาติ และนำไปสู่การนับถือบรรพบุรุษ

นอกจากอิทธิพลจากคำสอนลัทธิขงจื๊อแล้ว แนวคิดเรื่องคุณธรรมยังได้รับอิทธิพลจาก ศาสนาเต๋า ซึ่งเป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศจีน ซึ่งรวมเอาศาสนาดั้งเดิมผนวกเข้ากับเรื่องฟงผดหมอผี ความหมายของเต๋าคือการแสวงหาความสุขและความอมตะโดยสำเร็จเป็นเซียน เนื้อหาของเต๋านั้นเน้นถึงความไม่เห็นแก่ตัวของมนุษย์ การเข้าถึงธรรมชาติที่เรียบง่ายโดยจัดสมดุลระหว่างหยินและหยางที่ครอบคลุมถึงเทพเจ้า ดวงดาว บรรพบุรุษ สิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต แม้ปัจจุบันเต๋าไม่ได้รับการนับถือมากนักในแผ่นดินใหญ่ แต่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เต๋ายังถูกยอมรับและปฏิบัติกันอยู่บ้างโดยนำมาประยุกต์เข้ากับเนื้อหาคำสอนของพุทธศาสนานิกายมหายานที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมแบบโพธิสัตว์ คือการบรรลุโดยมุ่งปฏิบัติด้วยการช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ “การปฏิบัติธรรมจะต้องประกอบด้วยปัญญาและกรุณาควบคู่กัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ หลักคำสอนของพุทธศาสนาโดยภาพรวมคือมุ่งให้คนทำความดี ส่วนมหายานให้ความสำคัญกับการประกอบกรรมดี และมีคุณธรรมแบบโพธิสัตว์ คือไม่คิดถึงตนเอง การรู้จักให้ทาน การให้วัตถุสิ่งของแก่คนจำนวนมาก เสียสละเพื่อส่วนรวม ทำประโยชน์ให้สังคม นอกจากนั้นควรมีจิตใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณาและยกย่องบุคคลที่มีคุณธรรม” (Tanansuraruak, 1989)

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

โดยพื้นฐานแล้ววัฒนธรรมจีน-ไทยมักถูกอธิบายไว้กว้างๆว่าเป็นการนำรากเหง้าจากจีนแผ่นดินใหญ่มารวมสานกับความเชื่ออย่างใหม่ที่ได้รับจากสังคมไทย จนมีรูปแบบทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากรูปแบบวัฒนธรรมดั้งเดิมบ้าง แต่ยังคงแสดงให้เห็นถึงรากเหง้าของปรัชญาความเชื่อที่สืบทอดมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ซึ่งแฝงอยู่ในกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆที่ถูกสืบสานไว้ โดยครอบครัวคนจีนโพ้นทะเล แม้จะมีการปรับเปลี่ยรายละเอียดให้เข้ากับบริบทสังคมอย่างไทย แต่เมื่อพิจารณาผ่านทฤษฎีทางสัญวิทยาและมานุษยวิทยาโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับระบบความเชื่อด้วยการพิจารณาฐานะ, ประเพณีการปฏิบัติ และสัญลักษณ์ที่พบในพิธีกรรมเพื่อหาแก่นความหมายของพิธีกรรมจีนพบแก่นหรือความหมายเบื้องต้นของสัญลักษณ์ซึ่งจำแนกได้ 3 ประการ ได้แก่ ปรัชญาจริยศาสตร์แบบขงจื้อ การขบขันโครงสร้างสังคมผ่านการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว และแนวคิดเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติโดยเฉพาะในเชื้อมีเซียนซึ่งเป็นตัวแทนที่โดดเด่นของความเชื่อเกี่ยวกับแนวคิดการเคารพบูชาธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประเภท “เทพ” และ “เจ้าที่” เชื่อมซึ่งจึงเป็นอุปกรณ์ที่หล่อประโลมจิตใจในยามที่มนุษย์อยู่ในสถานการณ์ที่ต้องการหาสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจโดยเฉพาะในยามที่เกิดความคับข้องและความวิตกกังวลต่ออนาคตในฐานะสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพลังที่เหนือไปกว่ามนุษย์ที่สามารถควบคุมชะตาความเป็นไปของมนุษย์ สามารถบันดาลสิ่งดีงามหรือปัดเป่าสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ออกไปจากชีวิตตนและครอบครัว ซึ่งหลอมให้เกิดความเชื่อมั่นศรัทธาในอำนาจที่เหนือล้ำกว่ามนุษย์แต่ไม่หวั่นกลัวสิ่งเร้นลับ

แม้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับปัจจัยเรื่องความเชื่อในพลังอำนาจเหนือธรรมชาติในเชื้อมีเซียนจะแตกต่างกับแนวคิดแบบอเทวนิยมแบบพุทธเถรวาทซึ่งเป็นกลุ่มประชากรขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย แต่เชื้อมีเซียนก็ได้รับการยอมรับและถูกหยิบยืมไปใช้ในบริบททางวัฒนธรรมในประเทศไทยอย่างแพร่หลายรวมถึงกิจกรรมนอกบริบททางความเชื่อ ประการหนึ่งเป็นเพราะความเชื่อของชาวจีนมีลักษณะของการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา การบูชาบรรพบุรุษ ลัทธิขงจื้อ ลัทธิเต๋า และการนับถือเทพเจ้าเข้าด้วยกัน ทำให้ยึดหยุ่นต่อการปรับตัวเข้ากับแนวความคิดหรือความเชื่อใหม่ ๆ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับศาสนาพื้นเมืองในประเทศไทยซึ่งนับถือผีและอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งได้ผสมผสานกับพุทธศาสนาอยู่ก่อนเป็นพื้นฐาน ประการที่สองคือสถานะทางสังคมของชาวจีนในประเทศไทยซึ่งเดิมทีคล้ายจะเหนือกว่าชาวต่างชาติกลุ่มอื่นๆเนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยและจีนที่มายาวนานและมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นกับชนชั้นนำของประเทศไทย เมื่อชาวจีนโพ้นทะเลที่ค้าขายในประเทศไทยมีสถานภาพทางเศรษฐกิจสูงขึ้น การสนับสนุนศาสนสถานในชุมชนจีนต่างๆจึงใหญ่โตขึ้นและมีการจัดงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่จนสร้างความคุ้นเคยแก่สังคมไทย ประการสุดท้ายเกิดจากการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดทางวัฒนธรรมไทยและจีนในสังคมพหุวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นในหลายมิติ เช่น การที่ศิลปกรรมจีนได้รับความนิยมในหมู่มชนชั้นนำและแพร่กระจายมาสู่สมาชิกลำดับอื่น ๆ ในสังคมในองค์กรหรือบริษัทที่มีเจ้าของเป็นชาวจีน หรือ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์โรงเรียนไทยซึ่งมีลูกหลานชาวจีนเข้ามาเรียน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามแม้การปรับเปลี่ยรายละเอียดจะเป็นจุดแข็งในการสืบทอดทางวัฒนธรรมของคนเชื้อสายจีนในประเทศไทย แต่เช่นเดียวกับวัฒนธรรมเก่าแก่ทั้งหลาย วัฒนธรรมแบบจีนมีกำแพงของภาพลักษณ์ที่แข็ง เคระครัด ชับซ้อนและยากแก่การเข้าใจ โดยเฉพาะกับลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีนรุ่นใหม่ คุณลักษณะที่ไม่เป็นมิตรเช่นนี้เอื้อให้เกิดบรรยากาศทางวัฒนธรรมที่ถดถอย ปรัชญาจริยศาสตร์แบบขงจื้อ โครงสร้างสังคมที่เน้นความผูกพันในหมู่ญาติพี่น้อง ตลอดจนศิลปะและภูมิปัญญาจึงถูกสลายรหัสทางสังคมและลดบทบาทไปจากสำนักผู้คนในศตวรรษที่ ๒๑ และความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รวดเร็วตลอดหลายปีที่ผ่านมาทำให้วัฒนธรรมโบราณถูกสืบทอดอย่างขาดประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่การบริโภคกลายเป็นรูปแบบหลักของการแสดงตัวตนและแหล่งบ่งชี้สำคัญของอัตลักษณ์ มโนทัศน์เรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติยังคงเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมสูงในประเทศไทย เชื้อมีเซียนยังคงเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบจีนที่ได้รับความนิยมแม้ในหมู่คนไทยที่ไม่เชื่อสายจีน และสามารถพบเห็นการเสี่ยงเซียมซีได้แม้นอกพื้นที่ทางศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเชื้อมีเซียนได้ก้าวข้ามภาพลักษณ์ของพิธีกรรมศาสนาไปสู่สถานะใหม่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมกระแสนิยม ท่ามกลางบรรยากาศแวดล้อมทางวัฒนธรรมจีนที่เป็นไปอย่างผิวเผินและลดทอนนวัตรปฏิบัติในพิธีกรรมต่างๆมีแนวโน้มที่จะเสื่อมประสิทธิภาพลง

การศึกษาวัฒนธรรมจีน-ไทยรวมถึงกิจกรรมและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมแบบจีนในประเทศไทย ในบทความนี้ผู้เขียนค้นคว้าข้อมูลในปริบทของของความเชื่อ เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเชื้อมีเซียนเพื่อใช้สร้างเนื้อหาของผลงานสร้างสรรค์ทางทัศนศิลป์ “21241” พบว่าการมองข้ามกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัดวุ่นวายและซับซ้อนในพิธีกรรม เพื่อให้เห็นถึงแก่นและชั้นต่าง ๆ

ของเชียมซี ซึ่งเป็นองค์ประกอบย่อยในพิธีกรรมจีน-ไทย อาจแสดงโลกทัศน์และเจตคติของผู้คนในวัฒนธรรมซึ่งเป็นโจทย์สำคัญในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมจากมิติทางวัฒนธรรมในฐานะผลงานศิลปะ การศึกษาด้านทุนทางวัฒนธรรมนี้มีมิติเชิงความหมายเป็นความพยายามเชื่อมโยงการพัฒนาองค์ความรู้ทางศิลปะร่วมสมัยจากการศึกษาเชิงวัฒนธรรมซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์นวัตกรรมและศิลปกรรมซึ่งนอกเหนือไปจากนักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมวิทยาหลายท่านซึ่งได้ทุ่มเทบุกเบิกเป็นคุณูปการแก่วงวิชาการอย่างยิ่งแล้ว ในทางศิลปะและการออกแบบยังมีพื้นที่ให้ศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการในอีกมาก การศึกษามรดกวัฒนธรรมในสังคมสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์อันเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันให้เกิดศักยภาพการสืบทอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม พัฒนาการความรู้ทางศิลปะร่วมสมัยให้ก้าวทันต่อความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นต้นธารความคิดและปัจจัยสำคัญในการออกแบบสร้างสรรค์นานาประเภท และเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ขยายความรู้ความเข้าใจของคนกลุ่มหนึ่งในสังคมไทยไปสู่ความรู้ที่สามารถแลกเปลี่ยนได้ทั่วประเทศ ซึ่งนอกจากจะช่วยจุดประกายให้เกิดความตื่นตัวในแง่ทุนทางวัฒนธรรมแล้ว ยังอาจเกิดประโยชน์ต่อการวางแผนทางการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะและการออกแบบจากองค์ความรู้ทางมนุษยศาสตร์ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างนิเวศสร้างสรรค์ของสังคมใหม่ร่วมกัน ผู้เขียนเห็นว่าพัฒนาการของวิถีทางวัฒนธรรมนั้นไม่ใช่สิ่งที่สมบูรณ์ในตัวเอง แต่เป็นสิ่งที่ต้องทำให้งอกงามเพิ่มพูนอยู่ตลอดเวลา เพื่อพัฒนานวัตกรรมจากองค์ความรู้และวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ใหม่ โดยรักษาความหมายในเชิงปรัชญาวัฒนธรรมไปพร้อมกันกับ การสร้างความรู้และความตระหนักรู้อย่างแท้จริงซึ่งจะช่วยเน้นย้ำให้เห็นถึงคุณค่า เกิดความรักและหวงแหนมรดกของบรรพบุรุษ และพร้อมสืบทอดให้คุณค่าต่อวัฒนธรรมอันดีงามนี้ดำรงอยู่ต่อไป

References

- Broomfield, F. (2004). *Kwam chue chaochin* [Chinese Beliefs]. Bangkok: Wad. (In Thai)
- Chalermpanthusak, W. (2013). Naew kid kiewkab lokapiwat nai kan wi kro kan mueng [Concept of Globalization]. In *Kan Wikroa kanmueng* [Analyzing Politics] (pp. 2-55). Bangkok: Sukhothai Thammathirat University. (In Thai)
- Chantanayingyong, W. (2020). The Soft Power of the EU: The promotion of normative values through the European neighborhood policy, *Journal of European Studies*, 26(1), 81-119. (In Thai)
- Chaoying Ra Phan Sel. (2017). Retrived 23 July 2020, from <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1798950620134501&set=pcb.1798950663467830&type=3&theater>
- Kham Thamnai Rue Cha Su Kham Nai Tham. (2017). Retrived 23 July 2020, from <https://40plus.posttoday.com/dhamma/14631/>
- Lertsawaengkit, N. (2021) "21241" Newmedia art and gamification on the change of Chinese – Thai cultural concept. *Silpakorn University Journal*, 14(6), 14-29. (In Thai)
- Maytheekriengkrai, C. (2016). Kra buan kan seub tod tang sangkom kong chao Thai chue sai chin chum chon Talad Bann-Mai changwad Chachoengsao [The Transmission of Chinese Tradition to Chineseness in Talad Ban-Mai Community Chachoengsao], *Liberal Arts Review*, 11(22), 90–98. (In Thai)
- Mitpakdee, P. (2019). Korn setthakid ja sangsan [Before the Creative Economy], *Creative Thai-land*, 9(12), 14-15. (In Thai)
- Phadtharakoonwanid, Ch. (2009). *Kwam lhak lhai thang watthanatham: Chak lhomruam pen nueng soo phasomphasan phanthang* [Cultural Diversity: From Fusion to Merger]. In K. Penpinan (Ed.), *Kwam lhak lhai thang sangkhom watthanatham nai manutsayasart* [Sociocultural Diversity in the Humanities] (pp. 17-30). Bangkok: Vibhasa. (In Thai)
- Pattranupravat, R. (2015). Kansuebthod kwam pen chin phan kan tham kwamkhaojai nai kwammai lae sanyalak [The Transmission of The Chinese Through Understanding The Meaning and Religious Symbols to The Chinese Descendants in Thai Society], *Journal of The Faculty of Arts, Silpakorn University*, 37(1), 180–213. (In Thai)

- Santasombat, Y. (1997). *Manut kab watthanatham* [Human and Culture]. Bangkok: Tham- masat University Press (TUP).
(In Thai)
- Schneider, D.J. (2004). *The Psychology of stereotyping*. New York, NY: The Guilford Press.
- Suksamran, S. (1987). *Kwam chue thang sadsana lae pitheekam khong chumchon chaochin* [Religious Beliefs and Rituals of the Chinese Community]. Bangkok: Chulalongkorn Uniiiversity. (In Thai)
- Tanansuraruek, S. (1989). *Phoikuan: Kansong ngoen klap prathed doi chaochin phonthale nai prathet thai* [Poeykwan: The Remittance Among Overseas Chinese in Thailand]. Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University.
(In Thai)